

El cas català com a paradigma

Enric Pujol

Els catalans, en general, i els empordanesos, en particular, tenim molt a dir sobre la temàtica de les fronteres. Diferents circumstàncies que ens defineixen (realitat nacional, posició geogràfica, circumstància històrica, situació socioeconòmica i cultural, etc.) han fet del cas català un laboratori privilegiat per a l'anàlisi de conceptes com "nació", "Estat" i, d'una manera especial, d'una noció com "frontera". Així ho remarcà un dels historiadors més destacats de la nostra contemporaneïtat, Pierre Vilar: "Si hi ha un cas històric excepcionalment instructiu sobre el «fet frontera», és el cas de Catalunya o més ben dit, el cas dels Països Catalans." Com no ha de ser així si l'espai històric català" (segons la definició del mateix Vilar) avui és dividit entre quatre estats diferents: l'Estat espanyol, l'Estat francès, Andorra i l'Estat italià (on hi ha l'Alguer, a l'illa de Sardenya). Una situació que explica, en bona part, l'actual escepticisme català davant la realitat i la legitimitat de les fronteres, sobretot les estatals, les dels "Estat-nació", en la definició vilariana.

La duplicitat que implica el fet fronterer (lloc de separació i al mateix temps espai de trobada) és viscuda com una evidència sobretot per a la gent que viu en un espai més pròxim a la ratlla divisòria entre dos estats (com passa a un costat i altre de l'Albera o en el cas de la Cerdanya). Així, d'una banda, es fa palès que es tracta d'un espai de trobada i, per tant, s'hi poden constatar afinitats lingüístiques, interessos econòmics comuns, i fins i tot nombrosos vincles de parentesc transfronterer. De l'altra, però, es viu molt

intensament l'arbitrarietat de la divisió. Pensem només en el Pertús (veïnat de la Jonquera i municipi en la banda dependent de l'Estat francès), una ben petita població dividida longitudinalment per dos estats. Un costat de carrer és l'Estat espanyol i l'altre és l'Estat francès. Això sol serviria per fer evident a qualsevol observador l'artificiositat i l'arbitrarietat dels estats-nació vigents. Però, més enllà d'això, es tracta d'una separació estatal de grans repercussions en la vida quotidiana de la gent que hi viu. Imagineu-vos que per telefonar al veí de davant de casa s'ha de fer una trucada internacional i així tota la resta de coses. Kafkià, absurd, però ben real.

L'escepticisme català envers les fronteres d'Estat contrasta amb la defensa dels límits lingüístics, que són pràcticament equiparats als límits nacionals. Es tracta d'una lògica actitud d'autodefensa davant dels embats assimilacionistes practicats pels estats-nació espanyol i francès. ¿Com preservar, doncs, la pròpia personalitat i alhora contribuir a la reducció dels aspectes divisoris, de creixent incomprensió, inherents també al fet fronterer? El procés d'unió europea pot ser una solució si aconsegueix preservar la pluralitat lingüísticocultural, si sap reconèixer les nacions incloses en alguns dels actuals estats i és capaç, alhora, d'arribar a una construcció supraestatal que asseguri la diversitat existent en el seu si. Es tracta, però, d'una oportunitat, ja que la realitat actual, en aquest sentit, no és gaire engrescadora. Només cal creuar la frontera entre els estats espanyol i francès (una de les més impermeables de la Unió Europea) per veure el llarg camí que encara cal recórrer. El contrast amb la frontera franco-alemanya sense barreres és aclaparant. Recentment, amb un grup de catalans, vaig estar a Saverne, prop d'Estrasburg. Vam anar-hi amb avió i aterràrem a l'aeroport de Baden-Baden, en el costat alemany. Ens dirigírem sense cap mena de trava d'una banda a l'altra de la frontera. Ni controls policials (ni tan sols intermitents), ni antigues garites de duana, ni peatge d'autopista. Senzillament vam creuar un pont sobre el Rin. I ja està. Aquesta senzillesa i continuïtat és la que hauríem de trobar a l'hora de creuar la ratlla del Pertús i la resta de ratlles que encara es fan sentir (i de quina manera!) arreu dels Pirineus catalans.

Recentment s'ha constituït l'Eurodistricte Català Transfronterer que pretén constituir un espai comú entre els territoris d'un costat i altre de l'Albera (Catalunya del nord – comarques de Girona) d'acord amb els criteris i la legislació prevista per la Unió Europea. Ara dependrà de la voluntat política de les institucions i de la dels habitants dels territoris implicats perquè tiri endavant amb realitzacions concretes que redueixin, de veritat, l'impacte del fet divisor i que tinguin una afectació real en la vida quotidiana de la gent que hi viu.

La construcció europea, però, ha demostrat que no pot (i potser tampoc no vol) resoldre un altre daltabaix divisor que s'ha revelat com una gran frontera mundial: la que separa l'Europa rica (i el conjunt de països desenvolupats d'arreu del món) d'aquells països que, a escala internacional, no han arribat a aquestes cotes de desenvolupament i riqueses materials. En aquest cas,

l'alternativa ha de ser, doncs, global i ha d'aconseguir una rebaixa substantiva del desequilibri actual entre països rics i països pobres. (Gairebé no res.)

I encara cal considerar una altra mena de fronteres, les mentals, que al seu torn són clau per preservar totes les fronteres existents (les que ens separen com a catalans, com a que europeus o com a ciutadans de l'Europa rica en relació amb els països menys desenvolupats). Aquí hi ha una altra gran feinada perquè, fins i tot quan han desaparegut oficialment les fronteres físiques (o s'han reduït d'una manera substantiva), les fronteres mentals persisteixen durant molt més temps. Des d'ara mateix cal començar a superar aquestes barreres mentals que tenim molt ben arrelades en el nostre pensament. Hem de fer un esforç crític de superació. No estem sols, hi ha d'altra gent que també hi medita i que lluita per assolir aquesta superació. Cal parar bé les antenes i les orelles per poder orientar la nostra actuació.

Pel que fa al nostre col·lectiu nacional, s'han fet propostes molt interessants que van en aquest sentit, com és la noció d'"espai català de comunicació", terme encunyat per Josep Gifreu, que planteja la superació de les fronteres interiors de la cultura catalana, les quals, atesa la seva complexitat "administrativa", no són pas poques, per bé que n'hi ha de molt paradoxals. Així, per exemple, instal·lar una Casa-Delegació de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà ha estat possible i finalment ha comptat amb el beneplàcit general. Fer una cosa així a València és impensable. No parlem de la recepció de TV3. Les relacions transestamentals en territori català estan més desenvolupades i tenen una empara legal que no tenen les relacions transregionals, que compten amb uns murs que semblen infranquejables a hores d'ara.

Ara bé, pel que fa a la divisió nord-sud (i el seu equivalent local, la divisòria nouvinguts i els que ja hi eren, autòctons o arrelats), també apareixen veus crítiques que reclamen un esforç mental de superació de barreres i prejudicis. En uns moments, però, que s'alimenten interessadament uns odís que fa poques dècades s'havien rebaixat de manera substantiva.

La superació de les fronteres, tal i com les hem concebut en el segle xx i en aquest inici de segle xxi, va lligada a la resolució de tot un seguit de conflictes i reptes mundials, estatals i nacionals. Les fronteres deixaran d'acomplir una funció divisòria, de confrontació excloent i d'incomprensió creixent, quan cap cultura i nació se senti amenaçada, quan cap dret individual o col·lectiu pugui ésser violat, quan s'hagin reduït de manera substantiva els grans daltabaixos socials actuals, quan el dret s'imposi per damunt de la força... En definitiva, quan la humanitat abandoni la barbàrie i entri, pròpiament, en la història. Bé, certament cal reconèixer que això no serà cosa de dos dies, ni potser dos anys ni potser dos segles. Mentrestant, els que vivim en territoris fronterers (i més encara si ens dediquem al conreu històric) ens hem de conformar amb el fet de viure en un espai privilegiat, perquè com afirmava el ja esmentat Pierre Vilar: "és a les fronteres on s'observa millor la història del món."